ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 2

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 2

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.02.2024
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.02.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.02.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ШУКУРОВ АҲАД АҲМАДОВИЧ
Лисоний белгининг асимметрик дуализми С.О.Карцевский талқинида 7

МАХМАРАИМОВА ШОҲИСТА ТЎХТОШЕВНА
Ном назарияси ва лисоний рефлексия
хусусида айрим мулоҳазалар 10

JO‘RAYEV NABI NARZIYEVICH
Badiiy matnlarda obrazli tafakkur ifodasi 14

СОБИРОВА ДИЛАФРУЗ АБДУЛҲАЙ ҚИЗИ
Болалар шеъриятида зид маъноли сўзлар лингвопоэтиктаси 18

BABAYEVA MAYA AMANGELDIYEVNA
Turkman tilidagi o‘zlashma frazeologik birliklarning
etimologik tahlili va milliy-madaniy xususiyatlari 22

АМОНТУРДИЕВА ШОИРА РАВШАНОВНА
Ўзбек (диний) нутқи маданиятининг лингвомаданий асослари 25

XOLOVA MUYASSAR ABDULHAKIMOVNA
O‘zbek dialektal korpusida fe’lning sintaktik kategoriyasi
(Surxondaryo viloyati shevalari misolida) 29

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Tilshunoslikda lisoniy shaxs muammosi 34

KADIROVA ZAYNURA ZAYNIDINOVNA
Alisher Navoiy nasriy asarlaridagi perifrazalarning morfologik xususiyatlari 38

KULTAYEVA FAZILAT
Fanda ergonimlarning o‘rganilishi xususida 45

XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Tog‘ay Murod idiolektida geshtaltiv xarakterdagi metaforalar 49

BOTIROVA MAXLIYO BAXODIR QIZI
Reklamalarda sifatlarning grammatik tabiati 52

BOYSARIYEVA SAODAT
Tabiiy tilni qayta ishlashda stemmizatsiya 55

DUSNAZAROVA MAVJUDA ILYAMONOVNA
Surxon vohasi nikoh marosimi etnografizmlari 58

САДИКОВА ЭЛЬВИРА ВИТАЛЬЕВНА
Антонимия пословиц с компонентами -антропонимами
на материале сборника пословиц в.Даля 63

МУНДАРИЖА

KENJAYEV ZOHIRJON SOBIROVICH
O‘zbek tili oronimlarining tarixiy manbalarda qo‘llanishi 66

IBODULLAYEVA KUNDUZ RUSTAM QIZI
Guljamol Asqarova she’riyatining lingvopoetik xususiyatlari..... 69

TOSHPO‘LATOVA NILUFAR ABDUG‘ANI QIZI
Badiiy matnda intertekstuallikning qo‘llanishi 73

ADABIYOTSHUNOSLIK

NASIROV AZIMIDIN NORMAMATOVICH
Romanchilik taraqqiyoti va ijodiy an’analar..... 76

MIRZAYEVA AZIZA SHAVKATOVNA
Transtekstuallikning zamonaviy adabiyotshunoslikda o‘rganilishi 81

BADALOVA JAMILA
O‘zbek dramaturgiyasida ijodkorlar obrazi
(Izzat Sulton ijodi misolida)..... 85

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETINING 70 YILLIK YUBILEYIGA
Sattor Mahmatqulov (1942-2005)..... 87

Rezyume. Ushbu maqolada onomastika bo‘limining o‘rganish obyektlaridan biri bo‘lgan oronimlarning tarixiy manbalarda qo‘llanishi haqida fikr yuritilgan. Xususan, “Avesto”, “O‘g‘uznoma”, “Temur tuzuklari”, “Zafarnoma” kabi manbalardagi oronimlarning qo‘llinishi bilan bog‘liq o‘rinlar tahlilga toritilgan.

Resume. This article reflects on the use of oronyms in historical sources, one of the objects of study of the onomastic section. In particular, the positions associated with the use of oronyms in sources such as ”Avesto“,”Oğuznoma“, ”Temur Tuzuk“,” Zafarnoma “ are narrowed to analysis.

Резюме. В данной статье рассматривается использование оронимов в исторических источниках, являющихся одним из объектов изучения раздела ономастика. В частности, анализу подверглись места, связанные с употреблением оронимов в таких источниках, как “Авеста”, “Огузнама”, “Тузы Тимура”, “Зафарнама”.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta’lim. 2024; 2
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

GULJAMOL ASQAROVA SHE’RIYATINING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

Ibodullayeva Kunduz Rustam qizi,
O‘zbekiston Milliy universiteti
kompyuter lingvistikasi va amaliy tilshunoslik kafedrasi o‘qituvchisi

Lingvopoetik vositalarning badiiy matnlarda qo‘llanishi haqida fikr yuritganda ko‘proq ularning matnda tutgan o‘rniga, shoir yoki yozuvchining maqsadi, qolaversa, ijodkorning tili va individual uslubi ijodkorning so‘z boyligi,til vositalarining ifodalanish usulullari, badiiy tasvir vositalarining til faktlari asosida aks ettirilishi nuqtai nazaridan yondashish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki har qanday badiiy matnda ijodkorning o‘ziga xos xususiyatlari, tabiat va jamiyatga, unda bo‘layotgan o‘zgarishlar, voqea-hodisalar, odamlarga subyektiv munosabati, tafakkur doirasi, e’tiqodi va dunyoqarashi kabilar lingvopoetik vositalar yordamida o‘zining badiiy ifodasini topadi[1].

Badiiy asarni adabiy-tanqidiy tahlil qilishda nafaqat adabiyot nuqtayi nazaridan, balki tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham yondashish zarur. Tilning estetik funksiyasining namoyon bo‘lishi badiiy asar matni bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, ushbu funksiyaning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish xususan, adabiy ijodlar, yetuk badiiyat namunalarini lingvopoetik xususiyatlar nuqtai nazaridan kuzatib, o‘rganib borish, bu yo‘nalishdagi tahlil, talqin, baholashni izchil yo‘lga qo‘yish bugungi o‘zbek tilshunosligining muhim vazifalaridan biridir[2].

Ilm-fan sohasida bo‘layotgan rivojlanishlar tilshunoslik sohasida yangi yo‘nalishlar paydo bo‘lishiga asos bo‘lmoqda[3].Til adabiyotning asosiy elementi bo‘lganligi sababli, badiiy matnni lingvistik tahlil qilish ham uni adabiy va uslubiy o‘rganishning asosidir. Barcha badiiy asarlar badiiy matnlardan tashkil topadi. Tilshunoslikning lingvopoetika sohasi badiiy asar tilini o‘rganishda nisbatan keng qamrovli tushunchani o‘z ichiga olib, asarning badiiyligini ta’minlovchi unsurlarni tilning barcha sathlari doirasida o‘rganadi. Har qanday badiiy matnda ijodkorning o‘ziga xos xususiyatlari, tabiat va jamiyatga, unda bo‘layotgan o‘zgarishlar, voqea-hodisalar, odamlarga subyektiv munosabati, tafakkur doirasi, e’tiqodi

[1] Isoqov Z.S (2023) Lingvopoetikaning o‘rganilish tarixi. International Conference on Advance Research in Humanities, Applied Sciences and Education.(199-204).

[2] Abdurakhmonova N. First Results of the TurkLang-7 Project: Creating Russian-Turkic Parallel Corpora and MT Systems. Proceedings of the Computational Models in Language and Speech Workshop (CMLS 2020) co-located with 16th International Conference on Computational and Cognitive Linguistics (TEL 2020) .2020/11: 90-101

[3] Abdurakhmonov N. Modeling Analytic Forms of Verb in Uzbek as Stage of Morphological Analysis in Machine Translation. Journal of Social Sciences and Humanities Research. 2017;5(03):89-100

va dunyoqarashi kabilar lingvopoetik vositalar yordamida o‘zining badiiy ifodasini topadi. Ushbu maqolada she’riyatda lingvopoetik vositalarning qo‘llanishini Guljamol Asqarovaning asarlari misolida ko‘rib chiqmoqchimiz.

Badiiy matndagi har qanday so‘z ma’lum bir maqsad sari yo‘naltirilgan bo‘ladi. So‘zlar tilda ko‘p ma’nolilik xususiyatiga ega. Bular so‘zning o‘z ma’nosi va ko‘chma ma’nosi deb yuritilsa, badiiy adabiyotda bu hodisa ramziylik, bo‘yoqdorlik kasb etadi. Qadah bir-biriga urilib jarangdor ovoz chiqarganidek, so‘z ham so‘zga qo‘shilib kutilmagan ma’nolarni kashf qiladi. Badiiy matn ana shu nuqtayi nazardan tekshirilgan paytda matndan anglashilgan mohiyat so‘z vazifadoshligida yuzaga keladi. Ya’ni, so‘zdan anglashilgan ma’no mazmun satrma-satr, band-ma-band izchillikda davom etib, lug‘aviy-ma’noviy intizomni shakllantirib boradi. Shunday ekan, she’r olami so‘zni-da o‘zgartiradi: so‘z ko‘z oldimizda o‘zining kutilmagan tomoni bilan gavdalanadi, yangicha ohang va ma’no qirralarini namoyon etadi. Demak, tekshirilayotgan obyektning tub mohiyati badiiy matndagi shakl va mazmun birligi, o‘xshatish, jonlantirish, ma’no ko‘chishi kabi lingvopoetik vositalarni ijodkor qanday qo‘llaganligi jihatidan o‘rganish hisoblanadi.

O‘zbek tilshunosligida badiiy asar tilini o‘rganish borasida olib borilayotgan tadqiqotlar ham o‘z ko‘lamini tobora kengaytirib bormoqda. A.Qahhor hikoyalari tilining badiiyatini ta’minlovchi leksik-stilistik vositalar bo‘yicha kuzatishlar olib borgan A.Hasanov o‘zbek tilshunosligida badiiy matnlarni o‘rganish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda erishilgan yutuqlarni qayd qilar ekan, M.Yo‘ldoshev tomonidan badiiy matn lingvopoetik xususiyatlarining o‘zbek tilshunosligida birinchi marta dissertatsion planda tadqiq etilishini bu boradagi ishlarni yana bir pog‘ona yuqoriga ko‘tarilganligini ta’kidlaydi. O‘tgan asrning 40- yillaridan boshlab o‘zbek filologiyasida yozuvchi tili uslubi, badiiy asar tili bo‘yicha tilshunoslar ham, adabiyotshunoslar ham baravar tadqiqot olib bora boshladilar[1]. Bu kabi tadqiqotlar, dastlab maqolalar tarzida, keyinroq nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarida u yoki bu darajada tadqiq etildi. Bu tadqiqot ishlarida badiiy adabiyot tili muammolari borasida turlicha qarashlar mavjud. Masalan, O.Sharafiddiniv, N.Shukurov, S.Mamajonov, N.Karimov, Y.Solijonov, A.Boboniyozov, G.Imomova, J.Tursunov, N.To‘lanovalar badiiy asar tili masalasiga adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan yondashsalar, Sh.Shoabdurahmonov, S.To‘rabekova, A.Shomaqsudov, M.Yo‘ldoshev, B.Turdialiyev, Q.Samadov kabi olimlar badiiy asarni tilshunoslik aspektida tahlil qiladilar. O‘zbek tilshunosligida lingvopoetika sohasidagi dastlabki ishlar sifatida XX asrning 80-yillarida tadqiq etilgan N. Mahmudovning “Oybek nasridagi o‘xshatishlar lingvopoetikasi” va “A.Qahhor hikoyalarining lingvopoetikasiga doir” nomli ilmiy maqolalari shu soha bilan jiddiy qiziqqan olimlar uchun asos vazifasini bajargan. So‘ngra I. K. Mirzayevning “She’riy matnning lingvopoetik talqini muammolari”,shuningdek, U.Rahimovning “Nodira she’riyati lingvopoetikasiga doir”, G.Rixsiyevaning “Lingvopoetik tadqiq asoslari bo‘yicha mulohazalar”, D.Xudoyberganov “O‘zbek tilidagi o‘xshatish konstruksiyalarining semantik va stilistik tahlili”ga doir tadqiqotida, M. Yo‘ldoshevning “Cho‘lponning badiiy til mahorati” ga bag‘ishlangan nomzodlik dissertatsiyasida badiiy tili lingvopoetik jihatdan u yoki bu darajada tahlilga tortilgan[2]. Lingvopoetikani yaxlit bir butunlikda tahlil etish va badiiy asarning lingvistik xususiyatlarini chuqur va puxta o‘rganish ushbu soha mohiyatini to‘liq anglash va tasavvur qilishga yordam beradi.

Badiiy matn asosida so‘z va shu so‘zlarning mantiqiy birlashishi natijasida hosil bo‘lgan soda va murakkab tuzilishga ega sintaktik birliklar yotar ekan, ushbu maqolamizda biz sevimli shoiramiz Guljamol Asqarova she’riyati misolida so‘zning badiiy asar qimmatini oshirishdagi muhim jihatlarini yoritib berishni maqsad qildik. Guljamol Asqarova o‘ziga xos so‘z qo‘llash uslubiga ega shoirlardan biri hisoblanadi. Uning she’rlari xalqona ohanglarda bitilganligi bilan boshqa shoirlar ijod namunalaridan ajralib turadi. Shoira ijodidagi o‘ziga xoslikni ta’minlashda badiiy leksik vositalar, xususan, badiiy takror, vazifadoshlik, jonlantirish, o‘xshatish, ko‘chimning metafora, metonimiya kabi ma’no turlari alohida ahamiyatga ega. Bunday birliklar badiiy asarning emotsional ekspressivligini ta’minlovchi tasviriy vositalardan hisoblanadi.

Shoira ijodida “so‘zning, gapning ardog‘i, ya’ni so‘zlarni birlashtirib, bir butun holiga keltiruvchi narsa tarkibi quyosh nuridan iborat bo‘lsa, uning son-sanog‘i, ya’ni ma’no nozikliklari, tovlanishlari, adolariyu, qirralari adadi cheksiz”[3]. Shoira “estetikasida har bir so‘z qanotli, ramzli. Osmon-u falakka qushlar parvozi -yu bulutlar hayoli emas, odamlarning tabiat, jamiyat, dunyo haqidagi tasavvur va tushunchalari g‘ujg‘on o‘ynaydi”[4]. Asar badiiy to‘qimalarini umumlashtiradigan so‘z esa, lug‘aviy-ma’noviy intizom va timsoliy-estetik talqin butunligini hosil qiladi. Shoira

[1] Yo‘ldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. – Toshkent: Fan, 2007. – B. 26-27.

[2] Isoqov Z.S (2023) Lingvopoetikaning o‘rganilish tarixi. International Conference on Advance Research in Humanities, Applied Sciences and Education.(199-204)

[3] Nafasov T. She’rning ham shoirning ham unvoni – so‘z. // “Postda” gazetasi, 2010-yil, 15- may.

[4] Rahimjonov N. Istiqlol va bugungi adabiyot. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – B. 159.

“she’rlarida aqllilik qilmaydi, haqiqatni uqtirishga urinmaydi, lekin inson ruhiyatiga jo bo‘lgan barcha qusur va ojizliklarni, ulug‘lik va tubanliklarni mahorat bilan tasvirlaydi:

Tuyg‘ularni aql bilan
tang‘ib yurish.
Yana qirq yil bu dunyoda
Sang‘ib yurish.
Malol kelyapdi menga
Ayo do‘stlar, yuzi dog‘siz oy qayda bor,
Jonni nisor aylaydigan joy qayda bor?[1]

Tasvir va ifoda yaxlitligi she’rda mantiqiy mukammallik kasb etgan. Ijodkorning bu she’rida tagdor ramziylik imkoniyatlaridan foydalanishga ko‘proq e’tibor beriladi. “Shoiraning isyoni-chin!” Unda olam va odam munosabatini aks ettirish, ruhiyatning obyektiv borliqqa munosabatini ifodalash, siyratdagi kechinmalarni badiiy tasvirlash jarayonida milliy va badiiy an’analar imkoniyatidan keng foydalanadi. Bu hol ichki zarurat sabab yuzaga kelgan. She’r so‘z, fikr va tuyg‘u hosilasi sifatida o‘z milliy ohangi, o‘lchovi va badiiy unsurlari bilan tug‘iladi. She’rda falsafiy mushohada so‘z vazifadoshligida amalga oshirilgan. Bu esa matn mohiyatini ochishda asosiy o‘rinni egallaydi. *“Aql bilan tangmoq”, “qirq yil sang‘imoq”, “malol kelmoq”* shaklidagi so‘z birikmalaridan tashkil topgan falsafiy umumlashma bir qarashda jo‘ndek tuyulsa-da mushohada mazmun mohiyatini ochib berishga yo‘naltirilganligi bilan e’tiborni tortadi. She’rda ijodkor estetik qarashlari, borliqni idrok etish, olam va odam o‘rtasidagi ziddiyatlarni tushinish va tushuntirishdagi o‘ziga xos nuqtayi nazarlari tizimini shakllantirgan. Band oxirida ijodkor insoniyatga ritorik so‘roq bilan murojaat qiladiki, bu she’rda lug‘aviy ma’noviy – intizom va timsoliy estetik talqin mukammalligini ta’minlagan. Ritorik murojaat *“Ayo do‘stlar”* undalmasi bilan boshlanadi. Bu birlik har bir bandda bir xil shaklda takrorlanib keladi. Jumladan, *“Ayo do‘stlar, yuzi dog‘siz oy qayda bor, Jonni nisor aylaydigan joy qayda bor?”* ifodasida “nisor” so‘zi tashib turgan ma’no butun bir bandda berilgan m’no-mazmunga hukm chiqarilishi aynan shu so‘zga yuklatilgan. Ya’ni, nisor so‘zi-arabcha “qurbon” degan ma’noni berishi manzumada aynan lug‘aviy-ma’noviy intizom va timsoliy-estetik talqin mukammalligini ta’minlash shu so‘z vazifadoshligida amalga oshirilgan.

She’riy nutqni lingvopoetik vositalarsiz tasavvur etish qiyin. Poetik matnlar tilning emotsional-ekspressivligini ta’minlovchi, obrazlilik hosil qiluvchi lingvopoetik vositalardan biri o‘xshatishdir. Ular vositasida muallif fikrlari obrazli tarzda o‘quvchiga yetkaziladi, kitobxonga badiiy-estetik ta’sir etish amalga oshiriladi, asar tilining emotsional-ekspressivligi ta’minlanadi, muallif individual uslubi o‘z poetik tasviriga ega bo‘ladi. O‘xshatish deganda “ikki narsa yoki voqae hodisa o‘rtasidagi o‘xshashlikka asoslanib, ularning biri orqali ikkinchisining belgisini, mohiyatini to‘laroq, konkretroq, bo‘rttiribroq ifodalash” tushuniladi. Guljamol Asqarova she’riyatida qo‘llanilgan o‘xshatishlar betakrorligi, jozibadorligi bilan kitobxonni o‘ziga jalb etadi, unga zavq bag‘ishlaydi.

Ma’lumki, tilimizda o‘xshatish hosil qiluvchi leksik va grammatik vositalar bor bo‘lib, leksik vositalarga kabi, singari, qadar, yanglig‘, bamisoli, bamisli, misoli, misli, monand, xuddi, naq, go‘yo, teng, o‘xshatmoq, eslatmoq, demoq, bo‘lmoq, bir, aynan, o‘zi, tus, ibrat, holatda, chu, andoqki va boshqalar kirsa, grammatik vositalarga *-day, -dek, -dayin, -dir, -namo, -simon, -omuz, -li, -ona, -larcha, -saro* kabilar kiradi[2]. O‘xshatish hosil qiluvchi -day vositasi ishtirokidagi poetik tasvirning yuksak namunasini shoirning “Nafis alanga” she’rida ko‘rishimiz mumkin:

Ruhimda ne afsun o‘qilmish,
Qalbimda hech tinmaydi yomg‘ir.
Boshga yana qanday ish tushmish,
Nechun yelkam osmondek og‘ir.

Yoki “Ozod qush” she’ridagi quyidagi misraga e’tibor qaratsak:

…Va kechiring, hurlik istadim,
Tutqunlikmas dilning matlabi.
Men qafasman, bag‘rimni ochdim,
Endi keting ozod qush kabi…

Guljamol Asqarova o‘xshatish hosil qiluvchi “kabi” leksemasi vositasida kutilmagan obrazlilikni yuzaga keltiradi, kitobxon beixtiyor tasvirlangan obyekt haqida o‘ylay boshlaydi, uning shakl-shamoyili va mazmun-mohiyatiga lirik qahramon ko‘zi bilan nazar tashlashga harakat qiladi:

Yog‘ib chiqsin shu tun xonangga
Ko‘nglim kabi oq-oppoq qorlar.

Ushbu misralarda shoira insonning ko‘nglini oppoq qorga qiyoslayotganligini kuzatishimiz mumkin. Bu kabi misralar kitobxonni bir tarafdan o‘ylashga majbur qilsa, ikkinchi tarafdan so‘z boyligining oshishiga xizmat qiladi. Badiiy matnni lingvistik jihatdan tahlil qilishda lingvopoetik vositalar ahamiyatli ro‘l o‘ynaydi[3]. Badiiy matn mohiyatini ochishda so‘z vazifadoshligi asosida shakllangan poetik unsurlarni aniqlash orqali ifoda va tasvir tengligini, tahlil va talqin qorishig‘ini, tasavvur va tafakkur, shakl va mazmun

[1] Asqarova G. Oshiqlar tumori. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012.

[2] Abdurakhmonova N. The bases of automatic morphological analysis for machine translation. Izvestiya Kyrgyzskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. 2016.

[3] Abdurakhmonova N., Urdishev K. Corpus based teaching Uzbek as a foreign language. Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (J-FLTAL). 2019; 6(1-2019):131-7.

yaxlitligini, belgi va vosita muvofiqligi, dunyoqarash va mahorat jipslashuvini kuzatish mumkin:

Umri davonimda nega adashding,
Ko‘ngil ayvonimda nega adashding,
Jondayin bevafo chiqding-a oxir,
Bo‘g‘z-u tavonimda nega adashding?1

Kuchli hissiyot bilan to‘yingan, lirik qahramonning yoriga javob talab qilmas (ritorik) so‘roqlari bilan boshlangan tasvir manzarasi ifoda butunligini ta’minlagan. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, so‘z boshqa so‘zlar bilan aloqaga kirishib, yangi ma’no-mazmun va ruhiyat ifoda etgan. Matnda mantiqiy intizom bosqichma-bosqich shakllangan. Ya’ni bunda hayot-sevgi-vido tushunchalarini *“umr davoni”, “ko‘ngil ayvoni”* kabi sifatlashlari, shuningdek, *“bo‘g‘iz-u tavon”* birikmasi orqali ifoda etilgan. Bunda umr davoni – ko‘chma ma’noda “maqsad, intilish, hayoliy, ruhiy marra”ga o‘xshatilgan.. Ko‘ngil ayvoni – yurak, ishq sifatida talqin qilingan. Shuningdek, ritorik so‘roq ma’nosida kelgan lug‘aviy takror *“nega adashding”* birikmasi matndagi e’tiroz tuyg‘usini oshirgan va ma’no kuchayishiga xizmat qilgan. Banddagi barcha misralar so‘roq mazmunida ifodalangan. Birinchi, ikkinchi va to‘rtinchi misralardagi so‘roq mazmuni nega olmoshining adashding fe’li bilan birikishi natijasida yuzaga kelgan bo‘lsa, uchinchi misrada bu holat chiqding fe’liga – a so‘roq yuklamasi qo‘shilishi orqali amalga oshirilgan. Mazkur holat mantiqiy intizom shakllanishida tuyg‘ular ohangdoshligini oshirishga xizmat qilgan. Unda barcha unsurlar vazifadoshligi faol ishtirokchiga aylanadi: tovush ohangni jilvalantiradi, belgi tasavvurni harakatga keltiradi, tasvir ruhiy kechinmani markazlashtiradi, ifoda obraz mundarijasini belgilaydi. Tushuncha kompozitsion – uslubiy mazmunini anglashda so‘z shakli mustahkam o‘rin egallaydi. Bu masalaning bir tomoni, ikkinchi tomoni shundaki, biz tahlilga tortilgan matnning falsafiy mohiyatini ham nazardan chetda qoldira olmaymiz. Ya’ni, *“Jondayin bevafo chiqding-a oxir, Bo‘g‘z-u tavonimda nega adashding?”* der ekan, hayotiy falsafa jonning jismni tark etishi, “shu vaziyatda jon yo bo‘g‘izdan, yo tovondan tarqaladi” degan xalq orasidagi falsafiy dunyoqarashni yorning oshiqdan ayro ketishi bilan qiyoslagan. Shuningdek, matndagi umr, dovon, ko‘ngil, ayvon, jon, bo‘g‘iz, tavon kabi so‘zlardan tarkib topgan poetik obrazlar ham matn mantiqiy va grammatik intizom shakllanishida falsafiy umumlashmani yuzaga keltirgan.

Badiiy matn inson, tabiat va jamiyat sarhadlariga tarqalib ketgan uyg‘unlikni kashf etadi. Ichki mohiyat va tashqi shamoyil orasidagi aloqa badiiy yaxlitlik kafolati, unda subyekt va obyekt ohangdoshligi, shakl va mazmun vobastaligi, tasavvur va g‘oya mushtarakligi, talqin va tahlil ziddiyati o‘z ifodasini topadi. Darvoqe, bu Guljamol Asqarova ijodining umumiy manzarasida ham, ko‘plab she’rlarida ham kuzatiladi. Shoira ona tili imkoniyatlaridan foydalanib, so‘zning ma’nosini kengaytirishga harakat qiladi. Injular tizmasidek jilolangan ona tili lug‘at boyligini botiniy ko‘z bilan ko‘ra olgan shoir har bir so‘zni did bilan tanlaydi; tafakkur tarozisida o‘lchaydi. Original va obrazli ifoda usuli zamirida badiiy mantiq yotadi; tabiiyki, bu mantiq lo‘nda, har qanday sun’iy bezakdan xoli, ixcham shaklda yuzaga chiqadi. Bu shaklning voqe bo‘lishida, avvalo, shoirning didi, tafakkuri va o‘tkir nigohining uyg‘un mutanosibligini ko‘ramiz. Aslida xalq hayotini, turmush tajribalarini kuzatish natijasida ijtimoiy-ruhiy holatlarga oid xulosalar, mantiqiy umumlashmalar og‘zaki ijodda paydo bo‘ladi. Maqol, matal, aforizmlar kabi paremalar avloddan-avlodga o‘tib, xalq badiiy tafakkurida yashab keladi[2]. Bunday hikmatli iboralarda o‘xshatish (istiora, tashbeh, metafora), taqqoslash (antiteza), parallelizm, kinoya, piching va boshqa badiiy tasvir vositalari keng qo‘llanadi. Shoira she’riyatida bu kabi tasvir vositalari mavjud, albatta. Masalan, shoirning aksar she’rlarida, qisqa va lo‘nda misralarida tasviriy ifoda qo‘llanganini, muayyan bir fikr isboti yoki his-tuyg‘u ifodasi uchun xalq maqoli, matallarini o‘z o‘rnida ishlatganini kuzatish mumkin. Guljamol Asqarova she’riyatining lingvopoetik tahlil qilinishi o‘zbek adabiy tilining, jumladan, o‘zbek poetik nutqining o‘ziga xos jihatlarini, betakror imkoniyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Rezyume. Har qanday badiiy matnda ijodkorning o‘ziga xos xususiyatlari, tabiat va jamiyatga, unda bo‘layotgan o‘zgarishlar, voqea-hodisalar, odamlarga subyektiv munosabati, tafakkur doirasi, e’tiqodi va dunyoqarashi kabilar lingvopoetik vositalar yordamida o‘zining badiiy ifodasini topadi. Ushbu maqolada she’riyatda lingvopoetik vositalarning qo‘llanishini Guljamol Asqarovaning asarlari misolida ko‘rib chiqilgan.

Resume. In any artistic text, such features of creativity as its subjective attitude to nature and society, the changes taking place in it, events, people, the circle of thought, beliefs and worldview find their artistic expression using linguistic and poetic means. This article examines the use of linguistic and poetic means in poetry using the example of the works of Gulzhamal Askarova.

[1] Asqarova G. Erkalik imtiyozi. –Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – B. 77.

[2] Abdurakhmonova N. Dependency parsing based on Uzbek Corpus. In Proceedings of the International Conference on Language Technologies for All (LT4All) 2019.

Резюме. В любом художественном тексте такие особенности творчества, как его субъективное отношение к природе и обществу, происходящим в нем изменениям, событиям, людям, кругу мышления, убеждениям и мировоззрению находят свое художественное выражение с помощью лингвопоэтических средств. В данной статье рассматривается использование лингвопоэтических средств в поэзии на примере произведений Гульжамал Аскаровой.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 2
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

BADIIY MATNDA INTERTEKSTUALLIKNING QO'LLANISHI

Toshpo'latova Nilufar Abdug'ani qizi,
Mirzo Ulug'bek nomidagi
O'zbekiston Milliy universiteti o'qituvchisi

Jamiyat taraqqiy topa borgani sari uning ilmga, fanga, taraqqiyotga qarashlari ham o'zgarib boradi. Ayniqsa, til va tilshunoslik ilmlari inson tafakkuri, ijtimoiy-iqtisodiy, maishiy-ma'naviy dunyosi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, undagi o'zgarishlar jamiyat hayotida yaqqol o'z aksini topadi. Shunday ekan, bugungi globallashayotgan zamonamizda til ilmiga munosabatlar zamon bilan hamnafas tarzda zamonaviylashishga, yangilanishga muhtojligi sir emas. Zero bu ehtiyojlari tajallisi tilshunoslik sohasida, tilni inson omili bilan birgalikda tadqiq etishda yangidan yangi tadqiqotlarning vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda. Bugungi kunda tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlarida matn masalasi, uning interpretatsiyasi muammosi ham tilshunoslikning tadqiqot obyektlari sirasiga kiradi.

Badiiy matnning tushunilishi kitobxon tafakkurini boyitish, til imkoniyatlaridan to'la foydalanish hamda nutq madaniyati oshirish kabi jarayonlarga bevosita o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu esa tilning amaliy jihatini o'zida aks ettiradi. Shu bois badiiy matn persepsiyasi va bu jarayonga intertekstuallik hodisasining ta'sirini o'rganish ham badiiy asar tahlili, matnning o'ziga xosligi, kitobxon uchun foydali jihatlarini aniqlashda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Dunyo tilshunosligida XX asrning so'nggi choragida **intertekstuallik** tushunchasi kirib kela boshladi. Shu davrdan e'tiboran interpretatsiya hodisasi bilan bog'liq ko'plab ilmiy ishlar amalga oshirilgan bo'lib, ularda bu tushuncha haqida turli xil fikrlar keltirilgan.

Intertekstuallik termini ilk bor 1967-yilda Yu. Kristeva tomonidan olib kirildi. Kristeva o'zining intertekstualizm konsepsiyasini M.Baxtinning *"Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве"* asarini tahlilqilish asosida ishlab chiqdi[1]. Bu atama izohli lug'atlarda lotincha so'zdan olingani va *to'qish paytida aralashtirish*, *o'rta matn* degan ma'nolarni anglatilishi keltirilgan. Bu atama matn ichida matnning keltirilishi, muayyan matnning yaratilishida undan oldingi matnlarga murojaat qilinishi tarzida izohlanadi. Kristevaning fikricha, intertekstuallik oldingi matnni takrorlash emas, balki cheksiz jarayon, matn harakatidir. Boshqacha aytganda, intertekstuallik boshqa matnlar elementlarini taqlid qilish yoki ularni qanday bo'lsa, yangi matnga o'z holicha kiritish jarayoni emas, balki "transpozitsiya" jarayonidir.

Hozirgi kunda intertekstuallik atamasi tilshunosligimizga ham kirib keldi. O'zbek badiiy matnlari uchun intertekstuallik hodisasi yangilik emas. Mumtoz adabiyotimizdagi "irsoli masal", "talmeh", "tazmin", "nazira" kabi badiiy san'at turlari ayni intertekstuallikning na'munasidir. Ularning badiiy matndagi vazifasi va shakli intertekstuallik tushunchasiga, uning mohiyatiga deyarli mos keladi.

Intertekstuallik borasidagi ilmiy izlanishlar o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligida asta-sekin rivojlanmoqda. Xususan, M.Yo'ldoshevning

"Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasining 2.2-fasli "Badiiy matning mazmuniy turlari va intertekstuallik" deb nomlangan[2]. Tadqiqotchi intertekstuallik badiiy matnning muhim nuqtalardan biri ekanligini qayd etib, unga shunday ta'rif beradi: "muayyan badiiy matn tarkibida o'zga matnlarga daxldor unsurlarning mavjudligi shu matnning intertekstualligidir". D.Xudoyberganovaning "Matnning

[1] Kristeva, J. Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman Texte. / J. Kristeva // Critique, 1967. T. 23, № 239

[2] Yo'ldoshev M. M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi: Filol. fan. d-ri…dis…-Toshklent: O'zR FA TAI, 2009